

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 24, s. 32; nr. 33, s. 71; nr. 34, s. 86; nr. 39, s. 301; nr. 61, s. 49; MD Zeyli, nr. 6, s. 74; BA, KK, nr. 70, s. 168; Makrîzî, *es-Sülûk*, I/1, s. 644-645, 650-651; I/3, s. 686, 708-709; II/1, s. 33, 37; II/3, s. 560, 566-567, 587, 722, 729, 736, 905; IV/1, s. 179-180; IV/2, s. 783, 799, 995, 1007; IV/3, s. 1056, 1068, 1070, 1081, 1103, 1112, 1114, 1125, 1217; a.mlf., *el-Hîtat*, II, 99, 205-206, 209, 211, 214, 216-218; III, 133, 335, 353-354; İbn Hacer, *İnbâ'ü'l-gümür* (nşr. Hasan Habeşî), Kahire 1971, I, 15; Hatîb b. Şâhin, *Zübdetü'l-keşîf'l-memâlik ve beyânü'l-türük ve'l-mesâlik* (nşr. P. Ravaissel), Paris 1894, s. 115-116, 148; İbn Tağrîberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, VI, 329; VII, 179; XI, 58; Hatîb el-Cevherî, *Nüzhetü'n-nûfûs ve'l-ebdân fî tevârîhi'z-zamân* (nşr. Hasan Habeşî), Kahire 1970-73, I, 35, 217, 236, 295, 405; II, 33-35, 72, 84, 136, 140; III, 72, 128, 311, 367, 435; İbn İyâs, *Bedâ'î'u'z-zühûr*, I, 6, 133, 244, 337; III, 2-4; Cebertî, *'Acâibü'l-âşâr*, I, 54; Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 347-348, 457-458; Seyyid el-Bâz el-Arînî, *el-İktâ'u'l-harbî fî Mısr fî zemeni selâti-ni'l-Memâlik*, Kahire 1956, s. 153, 178; Saîd Abdülfettâh Âşûr, *Mısr fî 'asrı devleti'l-Memâlik*, Kahire 1959, s. 31, 104, 183; Abdülmün'im Mâcid, *Nüzümü devleti selâti-ni'l-Memâlik ve rûsûmihim fî Mısr*, Kahire 1964-67, I, 144-145; II, 14-16, 18-19, 48, 77, 134, 165-166; Hasan el-Bâşâ, *el-Fünûnü'l-İslâmiyye ve'l-vezâ'if 'ale'l-âşâri'l-Arabiyye*, Kahire 1965, I, 462-466; Hasan-ı Enverî, *İşlâhât-ı Divânî Devre-yi Gaznevî ve Selcûkî*, Tahran 1373, s. 32-33; D. Ayalon, "Studies on the Structure of the Mamluk Army", *BSOAS*, XV (1953), s. 213-216; a.mlf., "*Khâşşakiyye*", *EP* (İng.), IV, 1100.

SEYYİD MUHAMMED ES-SEYYİD

HASEN

(bk. HÜSÜN).

HASEN

(الحسن)

Dinî konularda delil olarak kullanılan makbul hadis çeşidi.

Sözlükte "güzel olmak" anlamına gelen *hüsün* kökünden türemiş bir isim olup "iyi, güzel" demektir. Terim olarak genel kabule göre, "sahih hadisin şartlarını taşımakla beraber râvisinin zabtı sahih hadisin râvisine nisbetle daha az olan hadis" anlamında kullanılmaktadır. Buna göre hasen, sahih hadisle zayıf hadis arasında, ancak sahihe daha yakın konumda bulunmaktadır.

Hasen terimi II. (VIII.) yüzyılda sözlük anlamında kullanılırken III. (IX.) yüzyılda Ebû İsmâ et-Tirmizî tarafından terim şeklinde kullanılmaya başlanmıştır. Bu yüzyılda, aralarında Tirmizî'nin hocalarının da bulunduğu bazı muhaddisler tarafından isnad ve metinle ilgili olarak zikredilen hasen kelimesinin sözlük veya te-

rim anlamında kullanıldığı hususunda iki görüş ileri sürülmektedir. Bazı âlimler, hasen tabirinin gerek isnadın gerekse metnin bir vasfı gibi çokça zikredilmesinden hareketle onun Tirmizî'den önce de terim anlamında kullanıldığını, Tirmizî'nin ise bunu *el-Câmi'u's-sahih*'inde en çok zikreden ve tarifini ilk defa yapan kimse olduğunu söylemişlerdir (İbn Receb el-Hanbelî, I, 342-343; İbn Hacer, *en-Nüket*, I, 426; Tehânevî, s. 100-106; Yücel, s. 159-160). Diğer bir kısım âlimler de Tirmizî'den önce sihat açısından hadislerin sahih ve zayıf olmak üzere iki kısma ayrıldığı, Tirmizî'nin hasen kelimesini ilk defa terim olarak kullanmak suretiyle üçlü taksimi başlattığı görüşündedirler (İbn Teymiyye, s. 82; Zehebî, s. 27; İbn Hacer, *en-Nüket*, I, 385). Hasen tabirinin III. (IX.) yüzyılda Tirmizî'den önce kullanılmakla birlikte belirli bir tarifinin yapılmaması, aynı zamanda müttefekun aleyh, sahih ve zayıf hadisler hakkında da kullanılması dikkate alındığında (meselâ bk. el-Medhalî, s. 38-56, 57, 61, 66, 84, 111, 112, 116, 144) ikinci görüşün daha isabetli olduğu anlaşırlar. Ancak Râmhürmüzî, Hâkim en-Nisâbü'rî ve Hatîb el-Bağdâdî gibi mütekaddimîn hadis usulcülerinin eserlerinde hasen terimine yer vermemeleri, bu kelimenin özellikle İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî'den sonra yaygınlaştığını göstermektedir.

Tirmizî'ye göre hasen hadis, isnadında yalan söylemekle itham edilmiş bir râvi bulunmayan, şâz olmayan ve benzeri başka tariklerden rivayet edilen hadistir. Ayrıca Tirmizî *el-Câmi'u's-sahih*'inde isnadı muttasıl olmayan hadisleri hasen olarak nitelendirmiştir (bk. "Şalât", 124, 234, 270; "Kırâ'ât", 9; "Edeb", 40; "Menâkıb", 8). İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî ile İrâkî gibi hadis usulcülerî Tirmizî'nin tarifine itiraz etmişler ve bu tarifi hasen hadisi sahih hadisten belirgin şekilde ayırmadığını, zira râvilerin yalancılıkla suçlanmaması ve hadisin şâz olmamasının sahih hadis için de söz konusu edildiğini söylemişlerdir. Öte yandan bu tarif Tirmizî'nin sık sık kullandığı, "Sadece bu vecihten (tarikten) bildiğimiz hasen-garîb bir hadistir" hükmüne zıt düşer; çünkü hadisin garîb olması veya sadece bir tarikten bilinmesiyle tarifte geçen "benzerinin başka tariklerden rivayet edilmesi" esasını bağdaştırmak mümkün değildir. Bazı hadis âlimleri ise Tirmizî'nin tarifinde yer alan, "isnadında yalanla itham edilmiş bir râvinin bulunmaması" kaydının hasen hadis râvilerinin sahih hadis râvileri derecesinde olmadığına delâlet ettiğini ve bu hususun hasen hadisi sa-

hih hadisten belirgin şekilde ayırdığını ileri sürmüşlerdir. Gerçekten sahih hadis râvileri hakkında kullanılan "sika" terimiyle râvinin adâlet ve zabt vasıflarını tam olarak taşıdığı ifade edilirken yalanla itham edilmemek kaydı ile, hasen hadis râvisinin yalancı olmamakla birlikte zabt bakımından terkedilmesini gerektiremeyecek kadar zayıf olduğu anlatılmakta ve aralarında bir fark bulunmaktadır. Bu durumda güvenilirlik açısından hasen hadis râvileri sahih hadis râvilerinden daha aşağı derecede yer almakta ve Tirmizî'ye göre hasen hadis râvisinin bu eksikliği, o hadisin benzerinin başka tariklerden rivayet edilmesiyle giderilmektedir. Tirmizî'nin tarifinde yer alan "benzerinin başka tariklerden rivayet edilmesi" kaydı da hasen hadisi sahihten ayıran bir özelliktir. Ancak Tirmizî, başka tariklerle takviyeye ihtiyacı olmayan hadisler için bu şartı gerekli görmeyiş (Nüreddin İtr, s. 164) ve *el-Câmi'u's-sahih*'inde sadece bir tarikten rivayet edilen hadisleri de hasen olarak nitelendirmiştir (bk. "Hudûd", 17; "Fiten", 19, 44, 57; "Kader", I, 6, 14). Tirmizî'nin tarifinde isnadın muttasıl olması kaydının bulunmaması ve bu nevi hadisleri başka tariklerden de rivayet edilmeleri sebebiyle (Mübârekfûrî, II, 216) hasen diye nitelendirmesi de hasen hadisi sahihten ayıran bir başka özellik olarak değerlendirilmelidir.

Tirmizî'den sonra hasen hadisi tarif eden âlim Hattâbî'dir. Ona göre hasen hadis, isnadı muttasıl olup rivayet edildiği belde (mahreç) bilinen, râvileri meşhur olan, âlimlerin çoğu tarafından kabul edilen, pek çok fakihin kullandığı hadistir. Hattâbî bu tarifıyla mürsel, münka'tı, müdelles gibi isnadında kopukluk bulunan hadislerin hasen olamayacağını belirtmektedir (Abdülazîz b. Ahmed el-Câsim, sy. 29, s. 17-18). Ancak onun bu tarifini İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî, Takyyüddin İbn Dakiku'l-İd, Bedreddin İbn Cemâa gibi hadis usulcülerî, hasenle sahih arasındaki farkı açıkça ortaya koymadığı gerekçesiyle tenkit etmişlerdir.

Tirmizî ile Hattâbî'nin tanımlarını hasen hadisi sahih hadisten belirgin şekilde ayırmadığı için yeterli görmeyen İbnü's-Salâh, muhaddislerin kullanımları esas alındığında hasen hadislerin iki kısma ayrıldığını ve bunların Tirmizî ile Hattâbî'nin tariflerini de kapsadığını söylemektedir. Bunlardan birincisi, isnadında rivayete ehil olup olmadığının tam olarak bilinmeyen (mestûr) bir râvi bulunmakla beraber bu râvisi dikkatsizlik ve dalgınlık, fazla hata yapmak, kasten yalan söy-

lemek, dinin emir ve yasaklarına pek önem vermemek gibi kusurlarla suçlanmayan, metni de aynı veya benzeri başka tariklerle rivayet edilen hadistir. Ona göre Tirmizî'nin tarifiyle kastedilen de budur. İsnadında, hadis rivayetine ehliyeti tam olarak bilinmeyen bir râvi bulunması sebebiyle aslında zayıf olan böyle bir hadisin başka tariklerden rivayet edilmesi zayıflığını giderdiği için bu nevi hadisler "hasen li-gayrihi" diye adlandırılmıştır. İbnü's-Salâh'a göre hasenin ikinci kısmı, râvileri doğruluk ve güven (adâlet) yönünden meşhur olmakla birlikte, tek başına rivayet ettikleri hadisler münker kabul edilen râvilerden daha yüksek derecede bulunan, ancak hâfıza gücü ve titizlik bakımından sahih hadis râvileri seviyesine ulaşamayan râvilerin rivayet ettiği şâz, münker ve muallal olmayan hadistir (*Ulûmü'l-hadis*, s. 31-32). Hasen olmaları için bu hadislerin aynıının veya benzerinin başka tariklerden rivayet edilmesine ihtiyaç bulunmadığı için bu çeşit hadisler "hasen li-zâtihi" olarak da anılmıştır.

Hasen hadise ait tarifler içinde en çok İbn Hacer el-Askalânî'nin tarifi kabul görmüş, daha sonraki hadis usulcileri genellikle bu tarifi benimsemişlerdir. Buna göre hasen hadis, sahih hadisin şartlarını taşımakla beraber râvisinin zabtı sahih hadisin râvisi kadar kuvvetli olmayan hadistir. Hasen hadisin bunların dışında başka tarifleri de yapılmıştır. İbnü'l-Cevzî haseni, "kendisinde bir miktar zayıflık bulunmakla birlikte sahih olmaya yakın hadis" (*el-Mevzû'ât*, I, 35); İbn Dihye "adâlet seviyesine ulaşmayan, ancak fâsık da olmayan râvinin rivayet etmesi sebebiyle bir miktar zayıflığı bulunmakla birlikte sahih olmaya yakın hadis" (İbn Hacer, *en-Nüket*, I, 404); Bedreddin İbn Cemâa da "senedi muttasıl olup şâz ve muallal olmayan, isnadında rivayeti başka tarikle desteklenen bir mestûr veya titizlik (itkân) derecesine ulaşmayan bir meşhur râvisi bulunan hadis" (*a.g.e.*, I, 406) şeklinde tarif etmiş, ancak bu tanımlar da değişik noktalardan tenkit edilmiştir (*a.g.e.*, I, 404-405, 407-408; Abdülazîz b. Ahmed el-Câsim, sy. 29, s. 22). Ayrıca Ferrâ el-Begavî'nin, "Buhârî ile Müslim'in eserlerinde mevcut olmayıp Tirmizî, Ebû Dâvûd, Nesâî gibi muhaddislerin eserlerinde yer alan hadis" şeklindeki tanımı da Tirmizî, Ebû Dâvûd, Nesâî gibi muhaddislerin eserlerinde sahih, zayıf ve münker hadislerin de bulunduğu, bunların tamamını hasen olarak ni telemenin doğru olmayacağı gerekçesiyle reddedilmiştir (*Meşâbihu's-sünne*, nâşirin mukaddimesi, I, 61-62).

Âlimlerin çoğu hasen hadisin dinî konularda delil olduğu görüşündedir. Bu açıdan değerlendirme yapan bazı âlimler, onun sahih hadisle aynı olup ayrı bir hadis çeşidi sayılmayacağını söylemişlerdir. İbnü'l-Kattân el-Mağribî ise hasen li-gayrihi hadisin sadece amellerin faziletleri konusunda delil olabileceğini ileri sürmüştür. Ona göre hasen li-gayrihi hadisin ahkâm konusunda delil olarak kullanılabilmesi için tariklerinin çok olması veya uygulamanın onu desteklemesi, yahut sahih hadis ve Kur'an'ın zâhirine uygunluk şartlarını da taşıması gerekir (İbn Hacer, *en-Nüket*, I, 402). Âlimlerin ekserisi, tariklerin çoğalması ile hasen hadisin sahih hadis seviyesine ulaşacağı görüşündedir (örnekleri için bk. Murtazâ ez-Zeyn Ahmed, s. 52-65).

III. (IX.) yüzyılda hasen tabiri, başta Tirmizî olmak üzere bazı muhaddisler tarafından (Yücel, s. 161) diğer bir kısım terimlerle birlikte kullanılmış, ancak söz konusu dönemde hasen kelimesinin yanında kullanılan terimlerin anlamı hakkında herhangi bir açıklamanın yapılmaması, daha sonra bunlarla ilgili farklı görüşlerin ileri sürülmesine sebep olmuştur. Bu terimler hasen-sahih, hasen-ceyyid, hasen-garîb, hasen-sahih-garîb ve sahih-garîb olmak üzere beş kısma ayrılır. Hasen-sahih terimi şu mânalarda kullanılmıştır: Bu hadis sahih ve iyi bir hadistir (bu ifade hasen sözlük anlamında kullanılmıştır); hadis iki tarikten rivayet edilmiş olup birine göre sahih, diğerine göre hasen seviyesindedir; rivayete ehliyetleri açısından râvilerinin bir kısmı hasen hadis, bir kısmı sahih hadis râvileri seviyesindedir; hadisin hasen veya sahih olması hususunda kesin bir görüşe varılamamıştır. Bunlardan, "Hadis iki tarikten rivayet edilmiş olup birine göre sahih, diğerine göre hasen seviyesindedir" tarifi daha isabetlidir. Zira Tirmizî, hasen hadisin birden fazla tarihinin bulunduğunu ve hasen hadis râvilerinin sahih hadis râvileri seviyesine ulaşamadığını belirtmiştir. Buna göre bir hadis hakkında "hasen-sahih" denildiğinde "sahih" kaydı ile, söz konusu hadisin râvilerinin sahih hadis râvileri seviyesine ulaştığı ve hadisin birkaç tarikten nakledildiği ifade edilmektedir. Bu durumda Tirmizî'nin nâdiren kullandığı, "Bu hadis hasen-sahih olup sadece bu tarikten rivayet edilmiştir" şeklindeki açıklama, "Hadis bu lafızla sadece bu tarikten rivayet edilmiştir" şeklinde anlaşıl-makta olup hadisin farklı lafızlarla başka tariklerden de rivayet edildiğini gösterir. Hasen-ceyyid terimi de hasen-sahih anlamındadır. Hasen-garîb, tek isnadla ri-

vayet edilmiş ve hasen seviyesine ulaşmış hadis demektir. Buna göre söz konusu hadis hasen li-zâtihi'dir; onun hasen olabilmesi için başka tariklerden rivayetine ihtiyaç kalmamıştır. Hasen-sahih-garîb, birkaç tarikten rivayet edilmiş olup sıhhat şartını taşıyan ve tariklerinden birinde garâbet bulunan hadistir. Buna göre hadis birkaç tarikten rivayet edilmesiyse hasen, sıhhat şartını taşıması ile sahih, tariklerinden birinin garîb olması sebebiyle garîb diye nitelendirilmiştir. Sahih-garîb ise tek isnadla rivayet edilmiş ve sahih seviyesine ulaşmış hadis demektir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-Arab, "hsn" md.; Tirmizî, "Hudûd", 17, "Fiten", 19, 44, 57, "Kader", 1, 6, 14, "Şalât", 124, 234, 270, "Kırâ'ât", 9, "Edeb", 40, "Menâkıb", 8; a.mlf., *Kitâbü'l-İlâl (el-Câmi'u's-sahih* içinde), V, 758; Hattâbî, *Me'âlimü's-sünen* (nşr. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed), Beyrut 1411/1991, I, 6; Ferrâ el-Begavî, *Meşâbihu's-sünne* (nşr. Yûsuf Abdurrahman el-Mar'âşî v.dğr.), Beyrut 1407/1987, nâşirin mukaddimesi, I, 60-62; İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzû'ât* (nşr. Abdurrahman M. Osman), [baskı yeri yok] 1403/1983 (Dârü'l-Fıkr), I, 35; İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadis*, s. 29-40; İbn Teymiyye, *İlmü'l-hadis* (nşr. Mûsâ M. Ali), Beyrut 1405/1985, s. 81-85; Zehebî, *el-Mûkızâ* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Beyrut 1405, s. 26-33; İbn Receb el-Hanbelî, *Şerhu 'İlleti'l-Tirmizî* (nşr. Nûreddin İtr), [baskı yeri yok] 1398/1978, I, 342-343, 384-394; Zeynüddin el-İrâkî, *Elfiyyetü'l-hadis* (nşr. Ahmed M. Şakir), Kahire 1408/1988, s. 38-48; İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar şerhu Nuḥbetü'l-fiker* (nşr. Nûreddin İtr), Dimaşk 1414/1993, s. 62; a.mlf., *en-Nüket 'alâ kitâbi İbni's-Salâh* (nşr. Rebî' b. Hâdî Umeyr), Riyad 1408/1988, I, 385-490; Şehâvî, *Fethu'l-muğîs*, I, 62-95; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, s. 86-104; Emîr es-San'ânî, *Tavzihu'l-efkâr* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Medine, ts. (el-Mektebetü's-Selefiyye), I, 154-196, 236-246; Tehânevî, *Kavâ'id fi 'ulûmü'l-hadis* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Beyrut 1392/1972, s. 100-106 (nâşirin 2 numaralı dipnotu); Leknevî, *Zaferü'l-emânî fi muḥtasari'l-Cârcânî* (nşr. Takıyyüddin en-Nedvî), Âzamgarh 1415/1995, s. 174-197; Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-aḥ-vezi*, Beyrut 1410/1990, II, 216; Tecrid Tercemesi, I, 242-250; Nûreddin İtr, *el-İlmâmü'l-Tirmizî ve'l-müvâzenetü beyne Câmi'ihî ve beyne's-Saḥihayn*, Kahire 1390/1970, s. 161-199; Talât Kocıgîç, *Hadis İstılahları*, Ankara 1985, s. 127-128; Rebî' b. Hâdî Umeyr el-Medhalî, *Taksimü'l-hadis ilâ şaḥih ve hasen ve za'if*, Riyad 1411, s. 38-56, 57, 61, 66, 84, 111, 112, 116, 144; Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992, s. 118-121; İkrâmullah İlmâdülhak, *el-İlmâm 'Alî b. el-Medîni ve menhecühû fi nakdi'r-ricâl*, Beyrut 1413/1992, s. 614-616; Murtazâ ez-Zeyn Ahmed, *Menâhicü'l-muḥaddisin fi takviyeti'l-eḥâdisi'l-hasene ve'z-za'ife*, Riyad 1415/1995, s. 39-65; Ahmet Yücel, *Hadis İstılahlarının Doğuşu ve Gelişimi: Hicrî İlk Üç Asır*, İstanbul 1996, s. 159-161; James Robson, "Varieties of the Hasan Tradition", *JSS*, VI (1961), s. 47-61; Abdülazîz b. Ahmed el-Câsim, "el-Ḥadisü'l-hasen ve hücciyetühû", *Mecelletü's-Ser'i'a ve'd-dirâsâti'l-İslâmiyye*, sy. 29, Kûveyt 1417/1996, s. 15-55.

